

Окремого значення набуває робота з електронними доказами. У кримінальних провадженнях щодо бюджетних правопорушень вагомими джерелами доказової інформації є мобільні телефони, комп'ютерна техніка, електронне листування, месенджери, файли, банківські сервіси, електронні документи та цифрові сліди взаємодії між учасниками злочинної схеми [4].

Кримінальне процесуальне законодавство також передбачає особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. За наявності відповідних підстав допускається проведення окремих процесуальних дій без понятих, якщо їх залучення є об'єктивно неможливим або пов'язане з небезпекою для життя чи здоров'я. У такому разі особливого значення набуває обов'язкова технічна фіксація ходу та результатів процесуальної дії [2]. Крім того, в умовах воєнного стану розширюються можливості проведення слідчих дій у нічний час, якщо затримка може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення або втечі підозрюваного [2].

Значущими є також положення ст. 615 КПК України щодо особливостей використання показань у доказуванні. Показання, отримані під час допиту свідка чи потерпілого в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови фіксації ходу і результатів допиту технічними засобами відеозапису. Показання підозрюваного можуть використовуватися за умови участі захисника та технічної фіксації допиту [2]. Такий підхід спрямований на балансування між потребою оперативного розслідування та необхідністю збереження процесуальних гарантій сторони захисту.

Отже, правова регламентація бюджетного процесу та специфіка кримінального провадження в умовах воєнного стану є взаємопов'язаними елементами забезпечення національної безпеки. Стабільність бюджетної системи, прозоре й цільове використання публічних коштів, ефективний контроль за закупівлями та належне кримінальне переслідування осіб, які вчиняють правопорушення у бюджетній сфері, мають не лише фінансове, а й оборонне, соціальне та державотворче значення. Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах воєнного стану бюджетне законодавство, законодавство про публічні закупівлі та кримінальне процесуальне законодавство потребують подальшого узгодженого вдосконалення. Йдеться про необхідність забезпечення балансу між оперативністю управлінських і процесуальних рішень, прозорістю використання бюджетних коштів, дієвістю контролю, належним документуванням доказів та гарантуванням прав учасників кримінального провадження. Саме від якості такого правового механізму залежить здатність держави ефективно протидіяти кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, зберігати публічні фінанси та забезпечувати належне функціонування системи правосуддя в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
4. Каланча І. Г. Докази, що мають електронну форму, в кримінальному процесі України: концептуальний аспект : монографія. Київ : SBA Print, 2025. 528 с.

Циганов Олег Григорович, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, доктор юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНІ МОДЕЛІ ЗДІЙСНЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА НАПРЯМИ ЇХ АДАПТАЦІЇ В РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила трансформацію системи національної безпеки та актуалізувала питання ефективності мобілізаційної підготовки. Мобілізація населення перестала бути виключно військовим інструментом та перетворилася на комплексний механізм державного управління, що охоплює адміністративні процедури, цифровий військовий облік, соціальні гарантії, резервну службу та взаємодію органів публічної влади.

Зарубіжні моделі демонструють різні підходи до правового регулювання мобілізації: від класичної системи загального військового обов'язку до гібридних моделей резервної служби, територіальної оборони та комплексної «національної стійкості». Вивчення цього досвіду дозволяє визначити орієнтири для вдосконалення українського законодавства.

У більшості демократичних держав мобілізаційна підготовка розглядається як складова системи національної безпеки та оборони. Її правова природа визначається поєднанням конституційного обов'язку захисту держави та механізмів публічного адміністрування. За цих умов мобілізаційна підготовка охоплює: ведення військового обліку; формування резерву; підготовку економіки до функціонування в умовах війни; інформаційно-комунікаційну готовність; правові механізми координації між центральною та місцевою владою.

Держава Ізраїль є класичним прикладом функціонування мобілізаційної системи в умовах постійної безпекової загрози. Модель здійснення мобілізаційної підготовки в Ізраїлі ґрунтується на: загальному військовому обов'язку; системі резервної служби; інтеграції цивільного та військового управління; чіткій цифровій системі військового обліку. Основу нормативного регулювання у зазначеній сфері становить Закон Держави Ізраїль «Defence Service Law (Consolidated Version), 1986» [1].

Ключовою особливістю ізраїльської моделі є інституціоналізований резерв. Значна частина населення після проходження строкової служби перебуває у статусі резервістів і періодично проходить збори. Це дозволяє мінімізувати час розгортання військових підрозділів у разі загрози.

Правове регулювання мобілізації в Ізраїлі характеризується: високим рівнем централізації; чіткою регламентацією обов'язків громадян; ефективною судовою перевіркою обмежень прав громадян. Водночас значна увага в Ізраїлі приділяється соціальним гарантіям резервістів, що підтримує суспільну легітимність мобілізаційної системи.

Фінляндія і Швеція реалізують модель «total defence» (тотальної оборони), яка передбачає: залучення не лише збройних сил, а й цивільного сектору; підготовку цивільного населення до кризових ситуацій; резервну службу; кризове планування в економічній сфері. Правову основу відповідних механізмів формують, зокрема, Закон Фінляндії «Conscription Act (1438/2007)» [2], Закон Фінляндії «Emergency Powers Act (1552/2011)» [3], а також Закон Швеції «Total Defence Service Act (1994:1809)» [4].

Особливістю фінської системи є високий рівень підготовки резерву при відносно невеликій чисельності кадрової армії. Законодавство чітко визначає процедури призову, підстави відстрочки та порядок проходження резервної служби. При цьому важливим елементом мобілізаційної системи є інтеграція мобілізаційної підготовки в систему освіти та національної стійкості.

У Сполучених Штатах Америки мобілізаційна підготовка ґрунтується на поєднанні контрактної армії та системи резерву, включаючи Національну гвардію. Законодавство США передбачає: можливість федеральної та штатної мобілізації; гнучкий механізм залучення резервістів; чіткі правові гарантії щодо збереження робочого місця. Нормативну основу становлять, зокрема, федеральний закон «Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act of 1994» [5], а також положення Title 10 та Title 32 United States Code [6].

Модель США демонструє значення децентралізованої системи мобілізації, у якій вагома роль належить регіональному рівню управління. Також суттєвим елементом цієї моделі є нормативна визначеність процедур та багаторівнева система контролю.

Порівняльний огляд дозволяє виокремити спільні риси ефективних мобілізаційних систем, як-от: системність правового регулювання; інституціоналізація резерву; цифровізація військового обліку; соціальні гарантії мобілізованих осіб; інтеграція мобілізації в концепцію національної стійкості; наявність парламентського та судового контролю.

Зважаючи на зарубіжний досвід доцільними видаються такі напрями розвитку законодавства України у сфері мобілізаційної підготовки: удосконалення системи резерву, що передбачає створення чіткої нормативної моделі підготовленого резерву з регулярними зборами; уніфікація адміністративних процедур мобілізації з деталізацією процесуальних гарантій; цифровізація військового обліку з інтеграцією інформаційних ресурсів держави; посилення соціальних гарантій мобілізованих осіб; інтеграція мобілізаційної підготовки в концепцію національної стійкості країни.

Водночас варто зауважити, що пряме копіювання зарубіжних моделей здійснення мобілізаційної підготовки є недоцільним. Адже адаптація повинна враховувати демографічні, економічні та правові особливості України, а також умови тривалого воєнного стану.

Отже, зарубіжні моделі демонструють, що ефективність мобілізації визначається не лише чисельністю особового складу, а й якістю правового регулювання, інституційною координацією та рівнем суспільної довіри. Країни з високим рівнем безпекових викликів розглядають мобілізацію як складову системи національної стійкості. Для України ключовим завданням є формування стабільної нормативної основи мобілізаційної підготовки, що поєднуватиме оборонні потреби з принципами правової держави та демократичного контролю.

Список використаних джерел

1. Defence Service Law (Consolidated Version), 5746–1986 (Israel). URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/319_001.htm
2. Conscription Act 1438/2007 (Finland). URL: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en20071438.pdf>
3. Emergency Powers Act 1552/2011 (Finland). URL: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2011/en20111552.pdf>
4. Total Defence Service Act (1994:1809) (Sweden). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/-lag-19941809-om-totalforsvarsplikt_sfs-1994-1809/
5. Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act of 1994. Public Law 103–353, 108 Stat. 3149. URL: <https://www.dol.gov/agencies/vets/-programs/userra/aboutuserra>
6. United States Code. Title 10 – Armed Forces; Title 32 – National Guard. URL: <https://uscode.house.gov/>